

Светлана Шешковић

Институт за књижевност и уметност, Београд
svetlana.seatovic@gmail.com

БОЈИЋЕВА ВИЗАНТИЈА – НОВА ИСТОРИЈСКА САМОСВЕСТ СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ 20. ВЕКА

Сажетак: У раду се анализира тема Византије и утицаја византијске културе у поезији и драмама Милутина Бојића. Византија се у Бојићевом опусу тумачи као историјска чињеница, али и као извор српске културе и самосвести о припадању византијској цивилизацији. У Бојићевим песмама и драмама указује се на високу критичку историјску самосвест у којој се српска историја и култура посматрају као баштеници византијске културе. Посебна пажња поклоњена је Бојићевом тумачењу српске средњовековне властеле која је слабост Византије искористила за свој успон. Бојићев однос према Византији пореди се са делима послератних српских писаца и критички указује на Бојића као претечу модерне свести коју је наша књижевност досегла тек крајем 20. века.

Кључне речи: Византија, историја, поезија, драма, култура памћења.

Милутин Бојић је песник и драмски писац и, како је већ Јован Деретић запазио, „једини међу песницима који се није ограничио на поезију, већ је тежио великим жанровима епа и драме, настављајући тако прекинуту традицију епске и драмске књижевности“ (Деретић 2007: 969). У Бојићу је велика драма историјских догађаја, у њему је „потрес векова“, казаће Исидора Секулић, док ће Деретић закључити да је „природом свог дара био предодређен да буде песник судбинских дана отаџбине“ (Деретић 2007: 969).

Песниковој сложеној историјској самосвести допринела је и богата лектира (о чему сведочи и његов брат Радивоје Бојић) – Милутин је читао Шопенхауера, Херберта Спенсера, Ничеа, Пјера Корнеја, али и бројне енглеске историчаре, византологе, и то пре 1914. године. Значај историјског и широког књижевног образовања видимо већ у драми *Краљева јесен* (1913), где у упутствима редитељу налазимо дела византолога и Јиречекову *Историју Срба*. Године 1916. Бојић у писму¹ брату наводи да, док на Крфу лију кише, страсно чита Виктора Игоа, Милтона, Шекспира, Торквата Таса, Шатобријана, Волтера, Сен-Симона, Де Вињија. Потреба за самообразовањем и понирањем у највећа дела светске књижевности, која је читао на изворним језицима, показују колико је талента и радне енергије имао овај слабаши човек великог духа. Током исте те 1916. године, на Крфу, настаће и *Урошева женидба*, драма у којој песник критички тумачи однос српске средњовековне државе и Византије. Није наш успон био последица наше моћи, већ пада и немоћи Византа – казаће нам Бојић, индиректно тиме критикујући похлепне циљеве цара Душана. Бојићева историјска свест врло је комплексна, а дошла је као резултат озбиљног изучавање историје наших простора.

Византија се код Бојића дословно и директно именује у историјским драмама *Краљева јесен* и *Уро-*

1 Радивоје Бојић наводи делове писама и сам додаје шта је све представљало Милутинову лектуру у време боравка на Крфу: „Уживао је у делима великих писаца. У писму од 29. новембра 1916. још једном потврђује своју страст читања, проучавања оног што жуди да научи, сазнавања новог. Изражава радост што је набавио неке књиге: 'Купио сам три свеске Шекспира. Сад их имам осам у том издању.' У другом писму каже: 'Сутра ћу завршити са свим Шатобријановим делима. Иако то није писац првог реда, с правом долази у француске класике. Има дивну реченицу и чаробан стил... Сем тога читам Волтеров романе, страшне мемоаре Сен-Симонове о двору Луја XIV, несумњиво најбоља књига тога жанра.' Писао ми је да воли Корнеја, а затим додава: 'Треба зарити главу у разбарушеног, али дивног Ига, Милтона, Торквата Таса, Омира, Шекспира.' У једном писму каже да је завршио са свим делима Де Вињија. То су докази Милутинове истрајности у самообразовању. Стране писце читао је на њиховом матерњем језику“ (Бојић 2016: 260).

шева женидба, као и у песмама „Страх“ и „Земља олује“. У писму Милану Гролу² од 8. маја 1916. Бојић потврђује да је написао *Урошеву женидбу* у „стилу“ *Краљеве јесени*, а спрема се да напише комедију са двора краља Милутина, док је „у пола“ довршио епопеју одступања *Свети иламен*. Истовремено, тада преводи Д’анунцијеву „Оду српском народу“ и Ростанова „Краљ-Петрова четири вола“. Дакле, у току рата Бојић јесте посвећен темама савремене историје, али се стално враћа и на средњовековну: покушава, како каже, да напише и комедију са двора краља Милутина.

Византија у његовом виђењу не само да није глорификована, већ је приказана као период дубоке декаденције, а српска средњовековна владарска породица чак је, ето, стигла и до комедиографских сцена. Растакање идеалне слике Византије у Бојићевом је делу оригинално, и у том смислу он је претеча писцима с краја 20. века – тек тада ће се, кад је о Византији реч, изградити јасан критички однос.

У књижевности 20. века, у читањима песника и критичара потоњих генерација, као да су заборављени пређашњи критички приступи односу према Византији. Винавер греша када у есеју „Скерлић и Бојић“³ каже да је Бојићева Византија „рекламерска“ јер, пошто сагледамо однос према паду Византије, који се догодио као последица гордости и унутрашњег урушавања државе – о којима Бојић јасно сведочи у историјским драмама *Краљева јесен* и *Урошева женидба* – откривамо и историјске услове тога пада, као и карактер српске властеле. Због тога треба размотрити приступ који је имао Бојић.

То није слепо одушевљење већ дубинско понирање у проблематику распада Византије, и нашег односа у средњем веку према њој. Нигде није Бојић нагласио да смо ми истински баштеници те Византије, већ они који су свој успон градили на њеноме

2 <https://www.milutinbojic.org.rs/> „Писма Милутина Бојића Милану Гролу“, приступљено 1. 7. 2017.

3 Видети: Станислав Винавер, „Скерлић и Бојић“, 90–119.

паду. Такву врсту аутоперцепције сопственог народа, и његовог места у историјским процесима није овако реално сагледао ниједан претходник, а касније, тек крајем века, то ће урадити Милорад Павић у приповеткама збирке *Коњи Светиої Марка* и романима *Унушрашња стирана ветира* и *Последња љубав у Царираду*, и Горан Петровић у роману *Ойсада цркве Светиої Сїаса*. Милутин Бојић пример је историјске самосвести која се данас именује као модеран правац културе памћења,⁴ али оне која критички самерава све односе, и нема потребу да, без јасног образложења узрока и последица, глорификује позицију било које државе, народа или процеса. Бојићев однос према жртвама албанске голготе и према нашем болу и поносу, који је несаломив упркос готово немогућој позицији у Првом светском рату, израстао је из самог искуства рата, из онога што је непосредно, као учесник видео.

Мада нема текстова у којима Бојић отворено заговара југословенство, имамо посредне изворе који о томе казују. Из књиге његовог најмлађег брата Радивоја Бојића *Милушин Бојић, ђесник Србије*⁵ сазнајемо да Милутин јесте био заговорник те идеје, али то је била најпре идеја о ослобођењу српског народа који живи на простору Аустроугарске – од Далмације, преко Босне и Херцеговине до пречанских Срба. Осим тога, из сећања његовог брата сазнајемо да је имао контакте и са представницима Хрвата, и да је и сам веровао у идеју ослобођења Словена. Тако се током 1916. брине чак и за статус далматинских

4 Термин култура памћења преузет је из студије *Култура памћења* Јана Асмана. Асман каже: „Културно памћење потхрањује традицију и комуникацију, али се не утапа у њих. Само тако се могу објаснити ломови, конфликти, иновације, рестаурације, револуције. То су упади с оне стране актуализоване свести, осврти на прошлост, репрестинација традиције, повратак потиснутог – типична динамика писмених култура, која је Клода Леви-Строса инспирисала да их назове 'врџим друштвима'" (Асман 2011: 20).

5 Књига Радивоја Бојића *Милушин Бојић, ђесник Србије* цитира се према издању у оквиру кога је недавно штампана: Милутин Бојић, *Плава тробница*. Прир. Ратомир Рале Дамјановић, 145–272.

острва, који зависи од уласка Италије у рат, а приликом пута у Ницу свраћа у Торино, центар италијанског покрета за ослобођење Рисорђимента, а свраћа и у Рим. Дакле, Бојићево разумевање историје и позиције српског народа према Византији и потом, током рата, према осталим народима, има више извора.

Бојић је до сада доста другачије тумачен и сагледаван – у свим анализама истицан је његов повишени, готово декламаторски тон. Како Јован Христић примећује, код Бојића у свему налазимо „театарски елемент“ (Христић 2005: 200). У тако описаном тону налази се и Бојићев песнички глас:

Навикли смо да нам лирски песници тихо и присно говоре о својим љубавима и о својим јадима, али Бојић рецитије пред нама, он излази пред нас као глумац што излази на позорницу, и говори гласно (Христић 2005: 200).

Тако пред нас излази песник великог театарског замаха и у љубавној поезији – ту све кипти од чулности и еротике, и у патриотској поезији – свуда око њега је Рим, и у песмама библијске мотивације – у којима заљубљени Давид, Салома, Магдалена, па и Јудин плач одзвањају као велики позоришни монолози. Због тога налазимо у његовим песмама реторичке фигуре, повишен емотивни патетичан тон и невероватну сликовитост израза. Миодраг Павловић истакао је да сликовитост Бојићевих описа ту поезију приближава сликарству краја 19. века.

Декламаторски тон, међутим, нестаје када се појављује Византија.

Станислав Винавер Бојића смешта у исти облик перцепције Византије какав имају Дучић и Ракић, инсистирајући на Дучићевој „рекламној прошлости“. Исидора Секулић једина је направила дистинкцију и уочила да се наше поимање Византије са Бојићем мења, продубљује:

Иде Бојић у све већа историјска искуства [...] велика су морала бити његова историјска проверавања у

то доба. Он почиње осећати дух прошлости. Његова душа и види и слика фреске; те чудне историјске поворке наше пуне јунака и бораца. [...] Владари и госпе, народ и војске, Славени и Византија; море [...] у Бојићу је потрес векова (Секулић 1964: 55).

Јован Христић ће повући везу између Милутина Бојића и Ивана В. Лалића, јер је то иста песничка тема, а Бојић је, притом, један од врхунских израза и истовремено прелаз ка нечем сасвим новом:

Бојићева наслућивања била су дуго времена заповишена: песништво између два светска рата није имало сувише смисла за историју – напротив, оно је (сасвим природно) започело гађењем на историју, и све што је историји и о историји могло да каже био је пркосни повик Растка Петровића: „Шта историја, шта Каледонија!“ (Христић 2005: 105–106).

Иван В. Лалић своју Византију гради на културолошким основама, и са Христићем покреће цео правац трагања за „другом традицијом“, подразумевајући под тим везу српске и византијске баштине. Христић је један од ретких познавалаца књижевности који је уочио Бојићев значај у том смислу. С друге стране, Лалић ће својом песмом „Плава гробница“ повести дијалог са Бојићевом „Плавом гробницом“, и смислом свих жртвовања у Првом светском рату.

Бојићево поимање историје део је савремене културе памћења и критичке слике односа српске средњовековне историје и културе према Византији. У пролошкој песми *Краљеве јесени*, драме у једном чину, Бојић предочава свој однос према српској историји и Византији. Ова песма у дванаестерцима веома оштро, већ у првој строфи, критикује краља Милутина: „Срушени су дворци, копља у прах паше. / Ваше ситне мржње и велика дела / Збрисало је време. Само суза врела / Потече и тражи светле очи ваше“ (Бојић 1927: 103). Дубока неслога и мржња појављују се као први узрок пада, у коме су и велика дела изгубила снагу. Бојић наводи управо начело културе сећања и каже: „Сећање ме међу ваше дане гони“ (Бојић 1927: 103).

Бојић ову драму пише 1912; нигде нема глорификације прошлости већ једног невероватно зрелог сећања које ће у овој драми показати сву суровост краља Милутина, страст младе Симониде и њену љубав према пасторку. Песник моли за мир васкрслих сена, опроштај, јер жели да их прикаже у стварном руху, а данас можемо само сањати сјај, над бледим успоменама. Критички однос према историјским личностима славне прошлости Бојић истиче на различите начине: „Ми видимо да сте често били ниски, / Па ипак смо горди, јер моћни и смели / Чинили сте што сте морали и хтели. / Волимо вас топло – били сте нам блиски“ (Бојић 1927: 103). Посебним истицањем ниских особина, а овде ће бити реч о ниским страстима, похлепи, чулности која превазилази осећања одговорности, Бојић опет подстиче на меру у односу према племству. У претпоследњој строфи потврђује прецима крв којом су заливали српску груду, тај „вечни друм“ – да „српскија буде“. Последња строфа доноси смисаони и филозофски однос према географском положају српског народа „са кућом на друму“. Бојић призива васкрснуће песме из великих дана, песму топлих срца, хладних јатагана, са поентом у последњем стиху: „Са попришта вечног Византа и Рима“. Тако се у поенти прошлке песме дефинише место нашег постојања као границе два света, потом и две цивилизације, проистекле из једне заједничке, античке. Према овоме Византија није наша мати, као што би се очекивало да ће Бојић устврдити, већ то ми стојимо на размеђу та два света. Нема овде ни речи о исламу или претњама мухамеданаца. Наше поприште Бојић види на међи католичког и православног света, без најаве продора ислама с истока. Поново напомињемо да ова драма настаје 1912. године, као и да је Бојић још као гимназијалац учествовао у бројним манифестацијама у Београду поводом Анексије Босне и Херцеговине. Бојићево поимање историје као судара Истока и Запада на нашем тлу суштински је и дубински проучено као историја распада Римског царства на два дела, која ће се потом

оштро сукобити баш на линијама од Сирмијума преко граница Саве и Дунава на северу и Дрине и Мораве у средишњем делу, спуштајући се преко Далмације и залеђа до Херцеговине. Та линија раздвајања – почев од тренутка распада Римског царства, у 4. веку, до дана када би Бојић требало да буде одушевљен победом у Првом балканском рату – показује са колико је преданости он понирио у, како каже Исидора Секулић, „потрес векова“. Савремени аустријски византолог Јоханес Кодер⁶ оцртава те границе у књизи *Византијски свешт*, а пре њега изврсни Божидар Ферјанчић у студији *Византија и Јужни Словени*. Бојићево разумевање Византије и сложених историјских односа у средњем веку потврђује и литература коју он режисеру⁷ драме *Краљева јесен* препоручује за читање. То су: Флорински, *Византија у групој четвртини 14. века*, Брокарско *Учештво за њеновање у Свете земље*, Јиречекова *Историја Српског народа* и две књиге на страним језицима – Гелцерово *Bizantinische Kulturgeschichte* и Дилово *L'art byzantin*, као и списи архиепископа Данила. Све ово показује са колико је историјског разумевања Бојић улазио у писање поезије и историјских драма. Кобна слика Византије на умору, на чијем паду Срби граде своје успехе – историјска је истина коју Бојић није глорификовао нити подвргао песничкој мистификацији. У прилог томе сведочи и брат Милутина Бојића: песник је читао бројна историјска дела на немачком и француском, а посебно дела византолога. У *Краљевој јесени* лик српске

6 Кодер тврди да дубоке границе између два римска царства ни до данас нису избрисане: „Недовољно јасна копнена линија разграничења између источног и западног дела Царства пружала се од Сирмија дуж доњег тока Дрине ка југу до далматинске обале југоисточно од Котора. Након пада западног дела Царства, 476. године, и још важније након продора Лангобарда у Италију 568. године, ова гранична линија није била само једна врста политичке границе која је делила сфере политичког утицаја, већ је представљала и представља све до данас још и верску, културну, друштвену и економску линију раздвајања“ (Кодер 2011: 88).

7 Видети: Милутин Бојић, *Песме и драме*, 104.

краљице византијског порекла Симониде постаје тако симбол несрећне жене, краљице која је метафора Византије у њеноме паду и посрнућу, уз љубав према пасторку и страст која надилази осећања закона, реда и државне улоге. Краљ Милутин огрезао је у љубомори и страсти због власти, па ослепео сина Стефана, потоњег Стефана Дечанског.

О Византији с усхићењем и дивљењем говори једино Димитрије Палеолог, шурак краља Милутина. Он своју Византију види у сунцу, са два златна лава. Милутин, пак, Византу охоло прети, на шта га игуман Данило упозорава: „А земља ти трула“, указујући како на сам распад тако и на интриге српске властеле. У *Урошевој женидби* Пламан, учитељ младога Уроша казује: „Кантакузени с престоло су пали / После овог Визант биће сасвим труо. / Цар ће га узети као да се шали.“ Урошу, напротив: „Страшно су досадни ти ратови стални“ (Бојић 1927: 159). Цар Душан⁸ већ на почетку драме отворено прети: „Док Константинова престоница седа / Зове ме и понос вековни ми нуди. / Метеж тамо. Ја да будем ћутљив лудак? / Све што можеш узми. Тај те наук чуди?“ (Бојић 1927: 161), казаће он сину Урошу. Један од царевих слугу проговара критички о власти Србије и Византије: „О даље одавде где све лажју звони / Где лаж у смрт зове, где лаж у бој гони / Где се лажју рађа, живи, мре и труне“ (Бојић 1927: 172). Динамику историјских процеса тумачиће и један од калуђера: „Смак света је близу / Страховита казна на Хришћанство пашће. / Већ отровни црви стуб Истока гризу. / Развејана биће наша тиха гнезда. / Јао Византији! А и сам цар наш ће / Клонути под буром татарских најезда“ (Бојић 1927: 184). У Византу се, даље, „гложе господа о прљави престо“.

8 Поклич цара Душана и охолост с којом хрли на Византију историјски су веродостојни. Божидар Ферјанчић бележи: „Као и раније моћни бугарски владари Симеон (893–927) и Јован II Асен (1218–1241), тако је сада и Стефан Душан обузет идејом о рушењу Византије и образовању на њеним темељима једног новог српско-грчког царства. Једини начин да се то оствари било је освајање читаве византијске територије у Европи, па и саме престонице Цариграда“ (Ферјанчић 2009: 112).

Нема светлости Византије нигде, ни у једној ни у другој драми. Пред читаоцима је само пропаст и урушавање Византије под теретом страсти, док српски цар кидише на тај престо. Један од калуђера ће зато пророчки казати да цара Душана сам ђаво вуче, и да ће бити касно када схвати да је уместо Византа примио ада кључеве. Потом му калуђери пророкују пад у сопствену крв и, очајни, питају: „А тад православље ко ће да нам чува?“ (Бојић 1927: 185). Урош једини јасно види да „Рим пупи, Визант доццветава“ (Бојић 1927: 188). „Визант стење“ док цар Душан машта о црвеном шеширу који ће му Визант дати, јер је „Визант, тај кључ славе, богатства и дражи, / Визант, тај црвени рубин, камен части“ (Бојић 1927: 201). За цара Душана „ми смо та нова византинска младост“, и такви покличи остају само доказ бескрајне похлепе у којој му се приказују вртови, маслине, град са три стране окружен водом, библиотеке... да би се драма завршила као у бунилу Душанових магновења: „Тамо Визант чека да му очи склопим / Тамо, видиш тамо, где плаве маглине, / Тамо ћу престоле мождином да шкрупим, / Тамо да поробим кланце и долине, / Тамо Визант...“ (Бојић 1927: 232). Оваква перцепција Византије није слика идеалне државе сјаја и мудрости већ пресахлог царства – коме хрле српски краљеви и цар. Срљајући ка Цариграду наши владари падали су у сопствену пропаст – и њихова се земља урушила као и само Источно царство. Критика која долази од калуђера глас је разума у томе пожару владарске страсти. У обема драмама понављају се типични симболи моћи Византије: рубини, црвени шешир, злато „пурпурне звезде“ и „априлско сунце“, као историјска асоцијација на пад Цариграда. Потоњи песници, а пре свих Иван В. Лалић, у песмама посвећеним Византији често ће понављати мотиве пурпура као симбола царске моћи, и априлског дана који је најавио коначан пад Цариграда.

У песми „Страх“, објављеној 1913. године, Бојић се инвокацијом обраћа нашим владарима: „Ви, што Визант тресли сте пун силе, / Копљем дворско про-

бијали кубе“ и критикује похлепу наше властеле: „О што нисте с трубама и хордом / Химне звонке просторима вили / Крвили се са татарском ћордом / Из лубања празних вино пили?“ Бојић оштро критикује српске владаре што су учествовали у пропасти Византије уместо да су своју силу показали пред надолazeћим татарским племенима. У последњој строфи Бојић поентира: плаши се „црне ризе“ и великих манастирских бдења којима су се окретали наши владари тражећи опроштај у манастирима: „Мене плаши ваша црна риза / И велика манастирска бдења: / И потомку можда нога клиза, / можда и он тражиће спасења, // Испод грања чемпреса и вења.“ Уз манастире и бдења Бојић уводи кипарисе, чемпресе, алудирајући на Хиландар и медитерански амбијент Цариграда.

У песми „Земља олује“, из 1912. године, Бојић даје синтезу наших страдања на просторима овог римског лимеса, наводећи, у низу, историју освајања наших простора: „Мачеви дачки, секире Јапода, / Легије римске и хорде Татара, / Или витези с византијских вода, / Крвавили су ова поља стара.“ Тако се Византија појављује само као једна у низу цивилизација које су владале овим просторима. У „Земљи олује“ је Бојићев потрес векова земље која је жедна крви – јер је на њој чвориште сукоба. Та линија источног и западног хришћанства, која је извучена још у 4. веку, узрок је наших страдања на ветрометинама, уз владарске страсти које су безумно ходиле у сусрет сопственој пропасти. То је синтеза Бојићеве историјске самосвести и унутар ње јасне критике нашега односа према Византији.

Бојићева слика и свест о Византији показују, дакле, високу самосвест и критички дискурс у коме нема апсолутизације наше славне прошлости. Занимљиво је да послератни писци нису разумели овај Бојићев однос према историји и Византији, или просто нису умели да читају овако историјски зрелог песника – Бојић је био симбол албанске голготе и песник „Плаве гробнице“, и то онолико колико је то дозвољавао друштвени и политички оквир.

Бојићева Византија неће ни између два рата наћи праве настављаче. Авангарда је тежила порицању рата, одбацавању тих страшних слика лешина, па ће се и Црњански, када обилази Крф, брзо уверити у заборавност српског народа кад је реч о жртвама.

Станислав Винавер се у есеју „Скерлић и Бојић“ присећа авангардних почетака своје генерације и каже:

Ми смо тада осетили да је потребно ухватити везу са Византијом. Ја сам држао да је Византија потребна да бисмо обновили традицију језика коју је претргао Вук (Винавер 2012: 110).

Тиме реактуелизација Византије као теме и обнове језичког материјала постаје основа за цео еволутивни ток који ће се развијати од Лазе Костића, Јована Дучића, Милана Ракића преко Милутина Бојића до Станислава Винавера. Међутим, Винаверова Византија била је део његове песничке мистификације.

У вези мојих идеја о реду речи и о акценатском сликовању, које би према природи нашег језика често било и намерно неравномерно – ја сам замишљао и Византију као једну могућност муклог и звучног, тамнога и блештећег (Винавер 2012: 111).

Винавер зато Бојићев однос према Византији тумачи као потребу младог песника да постане велики песник епопеје, док Дучићев однос према прошлости Винавер сматра рекламерством и потребом да европеизује српску књижевност лечећи културолошки комплекс ниже вредности. Насупрот њима, Винавер своју Византију види као облик мистичког надахнућа и језичку ризницу изражајних могућности. Код Винавера Византија је само декоративна слика у Дучићевом, Ракићевом и Бојићевом делу, али је и спона песника модерне и Винавера, што ће он сам овако казати:

Бојић је хтео да буде велики песник. Ја сам хтео да будем прави песник. Обадвојици нама изгледало је

немогуће бити оно што треба да будемо, без Византије: Бојићу због теме, велике теме предмета, мени без ткања, правог ткања језичног (Винавер 2012: 110).

Византија је била различито перципирана у Бојићевом опусу, обележеном и предратним и ратним искуством, и после, код Винавера, где је искуство ратно и поратно значајно обележило фокус према овом делу наше историје. Такође, разумевање Византије ће бити обележено и другачијим поетичким одређењима, од модерне, преко авангарде до писаца послератне књижевности 20. века.

Тек после Другог светског рата нова генерација писаца осврће се према историји и средњем веку, да би прави програм била идеја „друге традиције“ коју именује Јован Христић у предговору за *Изабране и нове џесме* Ивана В. Лалића, подстакнут циклусом Лалићевих песама „О делима љубави или Византија“. Лалић ће пуни дијалог трагичног страдања и бесмисла жртава палих за нову државу Срба, Хрвата и Словенаца дати у својој „Плавој гробници“, седамдесет година после Бојићеве. То је однос према жртвама страдања у Првом светском рату.

Али Лалић и Бојић ће своју паралелу имати и у поимању Византије. У односу на све симболисте само се Бојић издвојио тако сложенем сликом света располаћеног баш на нашим међама и кућама. Лалићева Византија биће изграђена на покушају да се укаже на узвишеност византијске културе, коју су Рим, а потом и Венеција сурово оскрнавили. Лалић види успон Венеције на крвавом пиру Четвртог крсташког рата и благу украденом из Константинопоља, у песми „Acqa alta“. Пад западне цивилизације за Лалића је у неправди и издајству почињеном према Византији. Код Лалића нема унутарње критичке осуде Византије која пропада због сопствене гордости и разврата, као што то показује Бојић. С друге стране, Лалић користи поетску слику пада Цариграда као пада последњег бедема православља и хришћанства пред налетом ислама. Бојић, иако је живи сведок коначног ослобођења Косова од турске

власти, ниједног тренутка нема перцепцију Византије којој је за суноврат крив Запад јер ју је издао, што јесте историјска чињеница, и за Венецију и ђеновљанске флоте, већ је узрок њеног пада у њој самој, у дубокој декаденцији. Поред те урушене Византије Бојић у драмама *Краљева јесен* и *Урошева женидба* без икаквог устезања указује и на корене распада српске средњовековне државе. Као пресликани модели показују се ту узроци византијске и српске пропасти. Византија је за Бојића она велика и лепа, раскошна, али прекинђурена громада коју изједа сопствена гордост. На њеној пропасти Милутин и цар Душан граде своје снове о ширењу царства, склапају бракове, жене и ослепљују синове – све због власти. Такви српски владари достојни су настављачи урушене Византије. Цариград се описује највишим епитетима, али, изнутра, трулеж изједа сав тај сјај.

Да ли је неко истински читао овог и оваквог Милутина Бојића? Тај горки и самосвесни Бојић био је скрајнут и заборављен као писац драма у стиховима, из којих смо много тога могли да научимо. Константин Леонтјев у књизи *Византизам и словенство* указује на пад Византије због успона германо-романских монархија у 9. веку. Истовремено, описује продор византијске културе у бугарску и српску средњовековну државу:

Историје старобугарског и старосрпског царства су врло монотоне, њих не карактерише ништа посебно, посебно типично словенско: оне су се врло брзо улиле у бујицу византијске културе, „не оставивши вековима ни плодну мисао, ни рад започет генијем“; са падом византијске државе њихова државна власт, која није ни дозрела до свог културног успона, била је прекинута (Леонтјев 2005: 38).

Историја је овде уграђена као угаони камен, али са толико нијанси и храбрости да се готово и не могу разумети општи ставови о искључиво патетичном и декламаторском тону Бојићевог дела. Тај тон ће бити измењен јер је морао такав да буде

док је гледао никад виђена страдања једног народа. Бојић је, према сведочењу Радивоја Бојића, страшно и убрзано писао на Крфу, читао Виктора Игоа, планирао еп, још неколико историјских драма, али најважнија од свега била је његова потреба да стално проучава историју, док се око њега исписивала жива трагичка историја једног народа који је ипак био овенчан славом – како је то и он сам предвидео у *Песмама бола и њоноса*.

Основна идеја о паду Византијског царства је да је постало место разврата и блуда: декаденција византијског света довела је до његовог урушавања. Фасцинантно је да млади Бојић са осамнаест година има ту јасну историјску свест и самосвест о декаденцији која је узрок пада и нашег племства, занетог византијским посрнулим вредностима (краљ Милутин, цар Душан, млади Урош који презире приче о славној Византији). Такву врсту сазнања даће и историографија и модерни тумачи Византије тек у другој половини 20. века. Лалићева слика Византије јесте контроверзна слика сјаја и беде на ивици пропасти, подстакнута књигом Стива Рансимана *Пројаси Зайага*, која корене има и у уништавању Византије. Према Христићу, Византија се „појавила као могућа традиција у једном веома одсудном тренутку у историји наше књижевности, у тренутку наше дефолкlorизације и дерустикализације“ (Христић 2011: 103), постајући тако „театрализација историје“. Христићев однос према Бојићевом схватању Византије афирмативнији је од Винаверовог. Док је Винавер сматрао да је за Бојића Византија „нешто слично староме блеску који се спомиње у народним песмама нашим“, за Христића Бојићева Византија „се продубљује и добија праве димензије песничке визије историје“. Лалићево бављење Византијом Христић види као карику која овога директно везује за Бојића.

Бојићева Византија у историјској парадигми коју је сагледао пред Први светски рат, и потом, током боравка на Крфу, представља најверодод-

стојнији критички приступ нашој средњовековној држави. Критикујући у својим историјским драмама наше владаре Милутин Бојић јасно је видео да ми и нисмо били достојни наследници Византа већ они који су на њеној немоћи градили сопствене краткотрајне успехе. Сви потоњи песници ствараће своју мистификовану Византију, без осврта на нашу улогу у њеноме рушењу. Прави настављачи Бојићеве слике Византије неће бити песници већ прозни писци Милорад Павић и Горан Петровић, који ће тек крајем 20. века у своја дела уградити историјски доследнију истину о Византији и нашој историјској самосвести према тој цивилизацији. Задивљује са колико је храбрости и знања Милутин Бојић приступио овој великој историјској теми између своје двадесет друге и двадесет пете године живота. Бојић је заиста живео истински потрес векова који је у последње три године његовог живота, од 1914. до 1917, био испуњен једном од најстрашнијих страница историје српског народа и ових простора.

Литература

- Асман 2011: Јан Асман, *Култура џамџења*. Прев. Никола В. Цветковић, Београд: Просвета.
- Бојић 1917: Милутин Бојић, *Песме бола и џоноса*, Солун: Штампарија Аквароне. Фототипско издање 2016 – Београд: Службени гласник – Библиотека „Милутин Бојић“.
- Бојић 1922: Милутин Бојић, *Сонети*, Београд: Књижарница С. Б. Цвијановића.
- Бојић 1927: Милутин Бојић, *Песме и граме*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Бојић 2014: Милутин Бојић, *Песме*. Прир. Мирослав Егерић, Сремски Карловци: Каирос.
- Бојић 2016: Милутин Бојић, *Плава тробница*. Прир. Ратомир Рале Дамјановић, Нови Сад – Београд: Прометеј – РТС – Библиотека „Милутин Бојић“.
- Винавер 2012: Станислав Винавер, „Скерлић и Бојић“, *Чардак ни на небу ни на земљи*, Дела, књ. 3. Прир. Гојко Тешић, Београд: Службени гласник, 90–119.
- Деретић 2007: Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Зрењанин: Sezam book.
- Кодер 2011: Јоханес Кодер, *Византијски свети. Увод у историјску географију источној Медитерана током византијске епохе*. Прев. Влада Станковић, Београд: Утопија.
- Леонтјев 2005: Константин Леонтјев, *Византизам и словенство*. Прев. Мирјана Марковић – Бранислав Марковић, Београд: Логос.
- Секулић 1964: Исидора Секулић, „Милутин Бојић“, Сабрана дела Исидоре Секулић, књ. 4, Нови Сад: Матица српска.
- Ферјанчић 2009: Божидар Ферјанчић, *Византија и Јужни Словени*, Београд: Етхос.
- Христић 2005: Јован Христић, „Иван В. Лалић“, *Изабрани есеји*, Београд: Српски ПЕН центар, 97–112.

Svetlana Šeatović

BOJIĆ'S BYZANTIUM – A NEW HISTORICAL
SELF-CONSCIOUSNESS IN THE 20TH
CENTURY SERBIAN POETRY

Summary

The paper analyzes the theme of Byzantium in the poetry and plays of Milutin Bojić. Byzantium is interpreted as a historical fact, but also as a source of the Serbian culture and its consciousness of belonging to the Byzantine civilization. Within Bojić's corpus of works we point to a high critical historical self-consciousness, through which the Serbian history and culture are considered the inheritors of the Byzantine culture. On the other hand, we point to Bojić's critical stance towards the Serbian medieval gentry, who used the fall of the Byzantine Empire for the territorial expansion and acquisition of all cultural goods. Thus Bojić's works emerge as the first literary works with a critical relationship towards the Serbian medieval state. This kind of critical relationship towards the role of one's own people will be adopted by the Serbian authors of the end of the 20th century (M. Pavić, G. Petrović). In comparison to the post-war poets, Ivan V. Lalić and Jovan Hristić, Milutin Bojić was considerably more severe and critically disposed in judging the relation between the Serbian and the Byzantine cultures. Therefore, the paper analytically shows to what extent Bojić's education in history and his war experience left a critical mark in understanding the place of Byzantium in the Serbian literature and culture, pointing to this relationship at the very beginning of the 20th century.